

УДК [378.14:741/744] (09) "19"

Т. В. Паньок

ІСТОРІЯ ВИЩОЇ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Паньок Т. В., 2015

<http://orcid.org/0000-0003-4026-4724>

У статті вперше подаються маловідомі факти про існування вищої художньо-педагогічної освіти у період окупації в Україні. Воєнний період привніс у життя й роботу художніх вищих навчальних закладів численні структурні та якісні зміни, які вплинули на увесь освітній процес. Активна мобілізація більшої частини чоловічого населення змінила загальний студентський та педагогічний склад. Починається термінова перебудова навчальних планів, завдань. Свідома частина освітян активно залучалася до різноманітних форм допомоги фронту, часом на шкоду навчанню.

Комплексне дослідження архівних джерел та літератури показує, що не зважаючи на військові обставини заняття в Харківському художньому інституті не припинялися, викладачі й керівництво закладу всіляко підтримували навчальний процес, намагаючись у цих страшних умовах демонструвати професійну компетентність. Характерним для цього періоду було припинення занять та невиконання навчальних планів. Нестача кваліфікованих кадрів, їхнє загальне перевантаження, руйнування навчально-матеріальної бази, епізодичність навчання на окупованих територіях негативно позначилося на якості навчального процесу в художньо-педагогічній освіті. З'ясовано що історія художньо-педагогічної освіти завжди перебувала у прямій залежності від особливостей розвитку суспільства та його готовності до споживання духовних цінностей за допомогою мистецтва. Ті негативні зміни, що відбулися в період Другої світової війни у системі вищої художньо-педагогічної освіти, різке зниження освітнього і, як наслідок, культурного рівня населення привело до порушення принципу послідовності, спадковості освітніх процесів та диспропорції у їхньому розвитку. Художньо-освітній процес мав неоднозначний характер і визначався результатом взаємодії ідеологічного, воєнного та суб'єктного чинників, які у свою чергу впливали на специфіку освітнього процесу означеного періоду.

Ключові слова: *вища художньо-педагогічна освіта, історія педагогіки, Друга світова війна, навчальні заклади.*

Панек Т. В. История высшего художественно-педагогического образования в Украине во время Второй мировой войны.

В статье впервые подаются малоизвестные факты существования высшего художественно-педагогического образования в период оккупации в

Украине. Военный период оказал на работу художественных ВУЗов многочисленные структурные и качественные изменения, которые повлияли на все уровни образовательной системы. В связи с мобилизацией на фронт мужского населения изменился студенческий и педагогический состав, началась срочная перестройка учебно-воспитательного процесса, все субъекты образовательного процесса активно привлекались к различным формам помощи фронту, причем порой в ущерб учебе.

Комплексное исследование архивных источников и литературы показывает, что, несмотря на военные обстоятельства, учебные занятия в Харьковском художественном институте не прекращались, преподаватели и руководство заведения всячески поддерживали учебный процесс, пытаясь в этих страшных условиях продемонстрировать профессиональную компетентность. Характерным для этого периода было полное или частичное прекращение занятий и невыполнение учебных планов. Недостаток квалифицированных кадров, их общая перегрузка, разрушенная учебно-материальная база, большие перерывы в обучении негативно сказались на последовательности и качестве учебного процесса в художественном образовании. В процессе исследования определено, что история художественно-педагогического образования всегда находилась в прямой зависимости от особенностей развития общества и его готовности к потреблению духовных ценностей посредством искусства. Те негативные изменения, которые произошли в период Второй мировой войны в системе высшего художественно-педагогического образования, резкое снижение образовательного и, как следствие, культурного уровня населения привело к нарушению преемственности образования и диспропорции в его развитии. Художественно-образовательный процесс имел противоречивый характер, который определялся результатом взаимодействия: идеологического, военного и субъектного факторов, которые в свою очередь определяли специфику образовательного процесса названного периода.

Ключевые слова: высшее художественно-педагогическое образование, история педагогик, Вторая мировая война, учебные заведения.

Panyok T. V. The history of the highest art-pedagogical education in Ukraine during the Second World War

The article first presented little-known facts about the existence of art-pedagogical education during the occupation of Ukraine. War period brought to life of the work of high artistic schools, numerous structural and qualitative changes that have affected at all levels of education and management. The mobilization of the most part of the male population has changed student and teaching staff. An urgent restructuring of the educational process began, every individual actively involved in various forms of assistance to the front, and sometimes to the detriment of the learning process.

Comprehensive study of archival sources and literature, shows that despite the military occupation circumstances, lessons in Kharkiv Art Institute did not cease,

teachers and school leadership strongly supported the learning process, trying in these terrible conditions demonstrate their professional competence. Although typical in this period was the preschedule termination of the lessons or early graduation, curricula were not carry out. Lack of qualified personnel, their general overwork, destroyed educational and material resources; big breaks in training, negatively affected the rhythm and quality of the educational process.

It was found that the history of art-pedagogical education has always been directly dependent on the peculiarity development of society and its willingness to spiritual values usage through the art. Those negative changes in the set period of higher art-pedagogical educational system, a sharp decline of educational and, as a result, the cultural level of the population has led to the breaking of the principle of continuity of education and disparities in it's development. Art-education process of the period had contradictory character, which was determined by the result of the interaction of ideological, military and subjective factors, which in turn determine the specificity of the educational process.

Key words: *the higher art-pedagogical education, history of pedagogy, World War II, educational institutions.*

Вступ. Період 1930 – 1940-х років є найбільш трагічним і маловивченим у історії вищої школи України, особливо її художньо-педагогічної освіти. Сталінський режим, впроваджуючи ідею денаціоналізації, нищив українську інтелігенцію й усіх фахівців, які не підтримували авантюрних проєктів комуністичного режиму, на довгі десятиліття замовчуючи чимало постатей видатних художників-педагогів та їхні надбання, піддаючи різкій критиці цілі напрямки в педагогіці. Без ретельного вивчення означеного періоду в умовах концептуального переосмислення вітчизняної педагогічної думки неможливе ґрунтовне наукове висвітлення історії розвитку художньо-педагогічних процесів, що відбувалися протягом ХХ століття. Тому **метою** наданої статті є введення до наукового обігу маловідомих фактів що мали місце в освітньому просторі у 1940–1945 роках, спробі історичної реконструкції та висвітлення фактів про розвиток вищих художніх ВНЗ в Україні в період окупації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх наукових розвідках М. Криволапов звертається до документальних джерел, спогадів сучасників, історії становлення одного з провідних художніх закладів України – Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, проте автор підходить до проблеми розвитку художньої освіти з мистецтвознавчого боку. Такі вчені як С. Волков, Д. Крвавич, О. Ковальчук, Е. Мисько, М. Степко,

Л. Соколюк, А. Чебикін, Р. Шмагало та інші, торкаються аналізу художніх творів, дослідження біографії окремих постатей художників та визначення їх ролі в художньо-мистецькому житті країни. Педагогічні аспекти, методичні засади, художньо-педагогічна система в цих працях подана фрагментарно. Науковці М. Бистра, В. Нестеренко, О. Потильчак зробили внесок у розробку історичних процесів становлення вищої освіти в умовах окупації на території Східної України, проте питання художньо-педагогічної освіти не розкрито.

Виклад основного матеріалу дослідження. Війна 1941–1945 років призупинила розвиток вищої освіти в Україні, і художньо-педагогічної зокрема. У воєнний період у житті й роботі ВНЗ відбулися кардинальні зміни: значно скоротилася їх мережа, змінився студентський та педагогічний склад.

Ретельне вивчення історико-літературних і архівних джерел показує, що початок війни застав частину студентів Київського художнього інституту (КХІ) на літній навчально-творчій практиці (Канев, Яремче, Москва, Ленінград) [1, с. 152]. Не всі студенти змогли повернутися з практики до Києва своєчасно. Згідно з архівними документами на початок 1941/42 навчального року Київський художній інститут на чолі з ректором І. Штільманом поспішно направляють до Харкова, де за рішенням уряду він об'єднується з Харківським художнім інститутом (ХХІ). Управління в справах мистецтв звітує до РНК УРСР (від 10 вересня 1941 року): «Навчальний рік в Інституті розпочався 1 вересня 1941 року. Після об'єднання Харківського і Київського інститутів утворено такі факультети: 1. Живописний; 2. Графічний; 3. Архітектурний; 4. Скульптурний. На 1.09.1941 року числиться 129 студентів. Явилось на навчання 50% ... Згідно рішення Обкому КП (б) У, весь наявний склад студентів разом з професорсько-педагогічним персоналом відряджений 04.09 ц. р. на фортифікаційні роботи в розпорядження Кагановського РК КП(б) У (нині Київський р-н – *Т.П.*)» [3, арк. 65 зв.].

Усі навчальні заклади терміново переобладнують під військові потреби. Так, виконавчий комітет Харківської обласної ради відповідно до постанови РНК УРСР «Про підготовку до навчального 1941 – 42 року» надає інформацію про роботу інститутів, і зазначає що відповідно до списку навчальний корпус Харківського художнього інституту облаштований під шпиталь, а викладачі та студенти переведені до державної консерваторії [4, арк. 4].

Дослідженням встановлено, що з кінця вересня 1941 року Рада народних Комісарів починає евакуацію вищих навчальних закладів і Харківський художній інститут відправляють до м. Енгельса з подальшим фінансуванням: «Дозволити Управлінню в справах мистецтв при Раднаркомі УРСР на час тимчасової евакуації залишити на державному бюджеті заклади республіканської підлеглості м. Харкова, які евакуюються і перебувають тимчасово в містах: ...Енгельс – Харківський художній інститут – 170,2 тис. карб ...» [3, арк. 49]. З архівних відомостей дізнаємося про ряд обставин згідно з якими «... 19 і 22 вересня 1941 року в Казахстан було евакуйовано ешелонами Раднаркомому групу художників, близько 30 ... тільки незначній частині, що прибула до Алма-Ати з першим ешеленом, удалося прописатися в місті. Решті художників, що прибула другим ешеленом, не дивлячись на всі заходи перед радянськими і партійними організаціями Казахстану, не вдалося в той час поселитися в місті. Після довгих страждань (родини художників находилися 15 діб під відкритим небом) їх перевели в станцію Талгар, 24 кілометри від Алма-Ати. Українські художники в Талгарі й Алма-Ата, остались ... без жодних средств існування, а відсутність постійної праці, ростуча дорожнеча і умови зими ставлять у загрозове положення життя художників, їх дружин і дітей ... У станиці Талгар художники живуть в селянських хатах разом з родинами. Відсутність світла, регулярного транспортного зв'язку з Алма-Ата, тіснота, не дають можливості як слід вести оборонну роботу по спеціальності. Тому художники України, що проживають у Талгарі, просять свій уряд підняти клопотання перед відповідними інстанціями, щоб їх перевели в Алма-Ата, створивши там мінімальні умови для життя і творчої праці» (оригінальна мова збережена) [5, арк. 27]. Згідно зі списком у м. Талгарі жили викладачі Харківського художнього інституту: В. Касіян, Е. Блох, С. Беседін; у Алма-Аті – Л. Муравін, М. Лисенко, Й. Дайц [там само].

З м. Енгельса Саратовської обл. об'єднаний Харківський і Київський художні інститути переводять до м. Самарканда (Узбекистан), де вони приєднуються до Московського художнього інституту і стають його українським відділенням (1941–1943). Як зазначає С. Куделко: «першу групу евакуйованих (21 студент) розмістили в приміщеннях Регістана на центральній площі м. Самарканду. У другому ешелоні прибули ще 130 осіб і потім, поодинці, приїхало ще 40. Загалом до грудня зібралось майже 300 осіб.

Наприкінці березня 1942 року приїхала невелика група студентів Всеросійської академії мистецтв, яких було евакуйовано із блокадного Ленінграда. Загальне керівництво всіма відділами здійснював професор С. Герасимов, навчальною частиною завідував Г. Горощенко. Для обладнання навчальних кімнат і гуртожитків Облвиконкомом Самарканду було надано 10 приміщень: медресе Шир-Дор, медресе Улуг-Бека, декілька мечетей та шкіл, дві чайхани та інші. З грудня 1941 року почався навчальний процес ...» [2, с. 135]. І російські, і українські викладачі працювали пліч-о-пліч. Взаємодія і взаємопроникнення національних культур, працівники яких недовгий, але напружений час працювали разом, сприяли збагаченню методичних підходів до навчання. Головним чином використовували за основу педагогічні принципи Ф. Кричевського, О. Мурашка, А. Петрицького, школи П. Чистякова.

У процесі опрацювання архівної документації та педагогічної періодики за окреслений період з'ясовано, що низка життєвих обставин не дозволила окремим викладачам і студентам виїхати в евакуацію. У Харкові залишилася частина студентів, викладачі і персонал ХХІ (близько 45 чоловік): М. Бурачек, М. Зубар, І. Іванов, М. Козик, О. Кокель, Є. Мінюра, В. Савин, М. Самокиш, О. Симонов, С. Прохоров та ін. У архівних документах згадуються маловідомі викладачі закладу О. Янківська, К. Кілессо, В. Троценко [8, арк. 34, 99]. Повернувся до роботи на посаду завідувача графічної майстерні О. Дмитревський, що був у 30-х роках репресований, як син священника і білогвардійця [8, арк. 74].

З ініціативи німецького командування Харківський художній інститут отримує статус національного і продовжує працювати під головуванням М. Козика (1941–1942). Згідно протоколу засідання ради Національного художнього інституту (НХІ) був затверджений статут закладу, режиму роботи виробничих майстерень, графік консультацій викладачів із студентами. НХІ випускав художника-фахівця в галузі станкового, монументального, світського й релігійного живопису, а також архітектора-художника зі спеціалізацією в галузі цивільного й церковного будівництва, планування й озеленення населених місць [7, арк. 4, 4 зв].

У Харківській міській управі був організований сектор мистецтв, який керував усіма мистецькими навчальними закладами та розробляв відповідні статuti, навчальні плани і програми, конспекти, визначав штати для кожного

типу закладу. Саме референтурою в справах мистецтв був складений план роботи для художнього інституту і повноцінної роботи живописної, скульптурної, літографічної, фотографічної майстерень [8, арк. 44].

Окупаційне життя вимагало від керівництва і викладачів Харківського інституту спрямувати свою діяльність у бік студійно-виробничої роботи, наблизивши її до окупаційних потреб: обслуговування німецької армії виставковою роботою, розгортання творчої діяльності художників по виготовленню релігійних зображень, ікон, портретів німецьких військових та українських діячів. Щоб хоч якось прогудуватися чи врятуватися від примусового вивезення до Німеччини, студенти і викладачі робили в уцілілій літографічній майстерні етикетки, вівіски, плакати, розробляли й друкували різдвяні листівки, гральні карти (за малюнками Г. Нарбута), виготовляли копії картин відомих українських пейзажистів [8, арк. 56, 62]. Для студентів і викладачів відкрилась можливість сполучити виробництво і навчання.

Відділ освіти намагався утворити при Харківському художньому інституті науково-атестаційну комісію в складі: М. Козика, М. Бурачека, С. Прохорова, О. Симонова, М. Зубаря, а також Художньої ради, яка б могла розглядати всі заходи, проекти і твори мистецького та архітектурного характеру у відповідності до вимог національного мистецтва [8, арк. 13, 58].

Ретельне вивчення архівних матеріалів вказує на те, що заняття у закладі довго не могли початися і, як зазначав начальник відділу управи В. Костенко: «незважаючи на всі заходи, що вживав відділ освіти, художній інститут і досі (жовтень 1942 – *Т.П.*) не зміг розгорнути своєї академічно-навчальної частини ... студенти розбіглися, професорсько-викладацький склад не використовується» [наші ректори, с. 141]. Керівництву інституту було доручено опрацювати навчальні плани, програми, визначити підручники та іншу необхідну літературу, підготувати кабінети для повноцінних академічних занять. Увесь навчальний процес впроваджувався у майстернях, у вигляді консультацій чи індивідуальних занять для невеликої групи студентів (3–5 чоловік) [8, арк. 62]. За участю директора інституту М. Козика проходили виробничі наради, звіти, згідно наміченого і затвердженого навчального плану. Так, на одному з засідань ради інституту, у присутності заступника обербургомистра В. Сеника, керівника відділу освіти управи П. Дриги вирішувалося питання доцільності існування інституту та розмежування цільових завдань інституту та ремісничої школи,

яка відкрилася у вересні 1942 року і була спрямована на утилітарний характер та підготовку студентів до вступу в інститут. Позиція обербургомистра була однозначною: «інститут мусить існувати за всякої кількості студентів, а навчання в інституті може провадитись у формі студійної роботи» [7, арк. 6 зв.]. Згідно архівних матеріалів про стан художньо-ремісничої школи на 1 січня 1943 року в ній навчалось 125 чоловік, а в інституті лише 25 чоловік [10, арк. 1, 3].

Вивчення історико-архівних матеріалів показує, що в умовах окупаційного періоду усі навчальні програми були змінені й максимально наближені до військових потреб. Вагомий внесок у переробку навчальних програм внесли С. Прохоров, О. Кокель та ін. Як художники-академісти вони визнавали роботу з натурою головним видом усієї художньо-педагогічної роботи. Тому навіть у ті скрутні часи студенти закладу працювали з натурою (частіше за все це були офіцери і солдати вермахту або їхні союзники румунські та італійські військові). Звичайно навчальний процес не міг функціонувати на повну силу, і направлявся на виробничу діяльність, часом на шкоду суто-академічному напрямку. Застосовувалися усі можливі методи навчання, які можна було пристосувати до воєнного часу. Студенти поглиблено вивчали основи художньої майстерності, технологію матеріалів, реалізації українського національного стилю в образотворчій діяльності, тощо.

Отже, художня освіта на окупованих територіях у більшості використовувалася як ефективний засіб політико-ідеологічної і культурної залежності українців від німецького керівництва. Це у свою чергу призвело до різкого скорочення кількості педагогічних кадрів, студентства і повсюдного зниження освітнього і культурного рівня. Незважаючи на окупацію радянська система освіти виявилася життєстійкою і зазнавши на собі суттєвих утисків не втратила необхідних педагогічно-виховних якостей. Головна заслуга в цьому належала безсумнівно педагогічним кадрам, що були підготовлені радянською системою освіти.

Після остаточного звільнення м. Харкова радянськими військами поступово налагоджувалася й робота ВНЗ. Зі звіту ректора Харківського художнього інституту О. Симонова (1943–1945) за 1943 рік відомо, що «відновлюючи свою роботу в радянських умовах (24.08.43 – *Т.П.*), ... штат інституту разом з виробничими майстернями досягав 50 чол. З них учбово-

викладацького й адміністративного персоналу – 12 чол. ...частина особового складу інституту, зв'язана з виробництвом, цілком перейшла на роботу до виробничих майстерень фонду. Учбова робота виявилась у відновленні занять у художньому інституті. Було переведено переєстрацію старих студентів і оголошено прийом нових за допомогою публікацій в газетах і розповсюдження друкованих об'яв. У наслідок цього зареєструвалося 9 старих студентів, було подано 20 заяв про прийом на I курс і поступило 77 запитів з периферії про умови прийому й навчання в інституті.

Навчальні заняття в інституті розпочалися фактично 1-го січня 1944 р. У сучасний момент загальна кількість студентів складається з 25 чоловік. З них на підготовчому курсі 7 чол.; на I – 11 чол.; на II – 2 чол.; на III – 1 чол.; дипломників – 4 чол. Тяжкі матеріальні та харчові умови, так само, як і неможливість негайно відремонтувати власний гуртожиток дуже негативно відбиваються на відвідуванні студентами занять, збільшують плинність...

Розгорнено заняття з живопису, рисунку, композиції, історії мистецтва, перспективи, військової справи. Інші дисципліни включатимуться в міру підшукування відповідних керівників, що є вельми серйозною справою, беручи до уваги сучасний брак кваліфікаційних фахівців. Студенти VI курсу приступили до переддипломної роботи за програмою, затвердженою Радою Інституту» [11, арк. 2 – 5]. (Оригінальна мова збережена).

Таким чином, заняття в інституті не припинялися, викладачі й керівництво закладу всіляко підтримували навчальний процес, намагаючись у цих страшних умовах демонструвати професійну компетентність. Зі спогадів Л. Чернова дізнаємося, що до Харківського інституту майже в перші дні після звільнення прибули з евакуації В. Мироненко, С. Бесєдін, Є. Світличний та ін. «...В одній з небагатьох кімнат, де були вікна, малювали Еміль Олександрівну, яка могла позувати за будь-якої температури. Семен Маркович (Прохоров – Т.П.) й Олексій Опанасович (Кокель – Т.П.) завжди були поруч і малювали разом зі всіма студентами. Поруч, на першому поверсі, почала працювати літографська майстерня; Є. Світличний і Г. Бондаренко робили плакати, а В. Мироненко і О. Довгаль – гуртували художників, щоб зробити літографський альбом про визволення Харкова ...» [2, с. 143]. На підставі архівно-літературних відомостей можна зробити висновок, що викладачі не тільки вчили студентів, як за допомогою образотворчих засобів досягати

поставлених завдань, а й власним прикладом у навчально-творчих майстернях показували, як досягти емоційної виразності твору, як за допомогою живописних, графічних чи композиційних засобів добитися сили художнього образу, що здатен піднести дух і зміцнити віру. З педагогічної точки зору така поведінка викладачів мала велике виховне значення і сприяла утвердженню непохитного авторитету.

Українським урядом було запропоновано, за наявності належних умов навчання, терміни початку занять у кожному навчальному закладі обумовити додатково. Повернулися з евакуації та відновили свою діяльність у рідних стінах Київський художній та Український поліграфічний інститути. Останній у 1945 році було переведено з Харкова до Львова, де роком пізніше буде засновано і відкрито Інститут декоративно-прикладного мистецтва (нинішню Львівську академію мистецтв) [1, с. 201].

Зі звіту ректора С. Беседіна за 1944 – 1945 навчальний рік дізнаємося, що частина майна інституту не була відремонтована, методичні фонди, в яких зберігалися найкращі роботи майстрів російського мистецтва XIX століття, пограбовані, обладнання, навчальні посібники, інвентар, бібліотека зіпсовані, студенти з викладачами мусили вчитися в приміщенні музею українського мистецтва (вул. Раднаркомівська) [12, арк. 1]. Усі ці обставини негативно впливали на навчальний процес, особливо на викладання головних дисциплін – малюнка, живопису, композиції. І якщо на живописному й графічному відділенні проводилися заняття в зимовий період, то студенти скульптурної майстерні вимушені були у січні-лютому працювати вдома. Відсутність приміщень у 1944 – 1945 навчальному році не дала можливості у повному обсязі організувати необхідні лабораторії, кабінети і навчально-допоміжні майстерні. Причиною, яка ускладнювала виконання навчального плану «була повна відсутність постачання матеріалами для навчального процесу (олійні та акварельні фарби, папір, полотно, пензлі та ін.)» [там само]. Через брак фахівців або завантаженість викладачів у інституті зовсім не читалися курси «Історія костюму і побуту», «Введення в естетику» «Політекономія», «Театральна перспектива». Через холод не в повному обсязі викладалася дисципліна «Формовка» на скульптурному відділі. Педагогічна практика у студентів теж була відсутня через низку об'єктивних причин, «... студентів старших курсів до науково-дослідної роботи не долучали» [там само, арк. 2-3].

Уряд вимагав від вищих шкіл дотримання певних вимог щодо виконання і чіткої регламентації навчального і трудового розпорядку в закладах. Після війни в законодавстві і керівних вказівках про роботу ВНЗ відбулися значні зміни, що витікали з подальшого розвитку вищої освіти. Узагальнення директивних документів, історико-наукової літератури свідчить про те, що після війни напрямок художньої освіти було спрямовано на підготовку фахівців із чіткою політичною позицією, здатних впроваджувати у життя лінію партії щодо відбудови країни, направлених на покращення зв'язків із виробництвом. Велику увагу у навчальній роботі надавалося змісту постановок, композицій, тощо. Характер нового мистецтва – перевага важливості змісту над важливістю форми – ось головна теза художньо-педагогічного напрямку у ці часи. Нові директиви яскраво відображувалися як у навчальних планах, звітах, засіданнях кафедр, факультетів, виховних заходів, так і в навчальних постановках, а особливо у сюжетно-тематичному спрямуванні дипломних робіт.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. На підставі аналізу історико-педагогічної літератури і архівних джерел з'ясовано що історія художньо-педагогічної освіти завжди перебувала у прямій залежності від особливостей розвитку суспільства та його готовності до споживання духовних цінностей за допомогою мистецтва. Можна зазначити, що під час німецької окупації України вища художньо-педагогічна освіта не зважаючи на стан глибокого занепаду й кризи продовжувала працювати. У складних умовах війни в найстисліші строки була відбудована мережа мистецьких навчальних закладів, які продовжували підготовку кваліфікованих фахівців.

Література

1. Криволапов М. О. Про мистецтво та художню критику України ХХ століття. Вибрані статті різних років. – Кн. 1. – Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Української Академії мистецтв України. – К.: Видавничий дім А+С, 2006. – 268 с.: іл.
2. Ювілейний альбом «НАШІ РЕКТОРИ: випробування і перемоги (1921–2016)». [Автор-упорядник – доцент В. Ю. Гальченко]. – Х. : ХДАДМ, 2014. – 312 с., іл.

3. ЦДАВОВУ України, ф-2, оп. 7, од. зб. 345. – 1940 –1941. – 159 арк.
4. ЦДАВОВУ України, ф-2, оп. 7, од. зб. 348. – 1941. – 22 арк.
5. ЦДАВОВУ України, ф-2, оп. 7, од. зб. 521. – 1942. – 61 арк.
6. ЦДАВОВУ України, ф-2, оп. 7, од. зб. 719. – 1943. – 13 арк.
7. ДАХО, ф-2982, оп. 3, од. зб. 69. – 1942. – 11 арк.
8. ДАХО, ф-2982, оп. 3, од. зб. 75. – 1942. – 98 арк.
9. ДАХО, ф-2982, оп. 4, од. зб. 234. – 1943. – 11 арк.
10. ДАХО, ф-2982, оп. 4, од. зб. 237. – 1943. – 22 арк.
11. ДАХО, ф-р-1364, оп. 2, од. зб. 5. – 1943 рік. – 15.
12. ДАХО, ф-р-1364, оп. 2 од. зб. 9. – 1944. – 18 арк.